“Bir Karış Fazla Şimendifer” ya da Başvekil İsmet Paşa, Sermaye Sınıfı İle Hesaplaşıyor

23.08.2021

Serdar Şahinkaya

“Bir Karış Fazla Şimendifer” ya da Başvekil İsmet Paşa, Sermaye Sınıfı İle Hesaplaşıyor
30 Ağustos 1930, Sivas.

Serdar Şahinkaya

1930’da, geçmişin ve 1920’lerin “fevkalâde ilkel” sanayi yapısı ile hesaplaşma vakti, dünya buhranının genç Cumhuriyet ekonomisine getirdiği sarsıntılarla *eşzamanlı* oluyor. Cumhuriyet kadrolarına karşılaşılacak buhranları aşmayı sağlayacak çapta bir yeni sermaye birikimine doğan ihtiyacı gösteriyor. Onların, bir sanayileşme hareketine Milli Mücadeleden beri duydukları ihtiyacı doğruluyor. Sanayi hareketiyle somutluk kazanacak bu yeni sermaye birikimi, siyaset katında güçlü bir iradenin varlığını göstermiş oluyor. Cumhuriyetin daha sonraki yıllarında ve özellikle bugüne yaklaştıkça ekonomiye tarihi bir inşa şansı veren benze bir siyasi iradeye ne yazık ki rastlayamadık.

Belirtilmesi gereken bir nokta şudur: Kimi iktisatçı – tarihçi meslektaşlarımızın görüşlerinin aksine, genç Cumhuriyetin kapitalistleşme *(buna “liberalleşme” de diyorlar)* yoluna girmesi, kapitalist dünya ile ona *tâbi* olarak uyum araması demek olurdu. Oysa 1923 Cumhuriyeti, *kendi gelişme yolunu* çizerek buradan yürüdüğü için dünya kapitalizminin önerdiği yola değil, sanayi hareketinin kılavuz olacağı yola yöneldi.

Kapitalist dünya, bunu Lozan’dan itibaren görerek, bilerek, sanayi hareketine açılan yolu hoş karşılamadığını 1920’lerde belli etti. Bu tespitin altını çizmeliyiz.

İlk yıllardan itibaren demiryolu hareketine karşı çıktı ve hatta Türkiye’de siyaset katındaki muhalefetten de yandaş buldu. *Sanayileşme mecburiyeti* özel kesimin boyunu aşan bir hamle istediği için, 1920’lerde, demiryolu hareketini durdurmayı, hiç değilse yavaşlatmayı hedef sayan girişimler 1930 yılına kadar sürdü. Fakat 1930’un 30 Ağustosunda, Anadolu’nun doğu kapısı sayılan *Sivas’a* erişen *demiryolu* hareketi artık durdurulamayacak ‘momentum’ kazanmıştı ve yepyeni bir şey olan sanayi hareketiyle buluşmasına birkaç yıl kalmıştı.[1]

Başvekil İsmet Paşa, Sivas’ta konuşuyor. 30 Ağustos 1930.

İşte bu yazı, zahmetkeş demiryolunun Sivas'a erişmesiyle düzenlenen 30 Ağustos 1930'daki törende Başvekil *İsmet Paşa'*nın geçmişle ve sermaye sınıfı ile *hesaplaşarak* geleceğin atılımlarını vurguladığı kritik önemdeki konuşmasını hatırlatmak için kaleme alınmıştır. Yazı, Sol Haber için uzun bulunabilir. Lakin o tarihten bu yana ***ilk defa tam metin*** olarak yayınlanmakta olan bahse konu konuşma nedeniyle uzunluk hoş karşılanmalı ve hatta meraklısı metni kişisel arşivine almalıdır.

Efendim, 1930 yılında Cumhuriyet'e *kendi* ekonomisini inşa etmek üzere adım attıracak birkaç gelişme içi içe yaşanmıştır. Sanayi Kongresi bunlardan biridir. Bir başkası yılın başlarında, *Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunudur*. Ve bunu izleyerek, Haziran ayında Merkez Bankası'nın kurulması (yasalaşması) dır. Yine 1929'da yasalaşan yeni Gümrük Kanunu ile Cumhuriyetin dış ticarette bağımsızlığını elde etmesidir. Ağustos'ta (yılda ortalama 200 kilometre demiryolu yapan bir üretim temposuna sahip olarak) demiryolunun Sivas'a erişmesidir. Ve aynı sıralarda İktisat Vekilliğine, sanayi hareketi kurgulayarak bunu devletçi kurumlaşmaya yerleştirecek olan *Mustafa Şeref* Beyin (ÖZKAN) geldiğini, böylece devletçiliğin, 1931 Mayıs ayındaki CHF Kurultayında şekillenen *altı ok* arasında yerini aldığını da *bir bütün oluşturan* bu gelişmelere[2] eklemeliyiz.

Sevgili Hocam Prof. Dr. *Bilsay Kuruç*, 1988'de yayınladığı Belgelerle Türkiye İktisat Politikası. 1. Cilt (1929 – 1932)'de İsmet Paşa'nın konuşma metnini, 1. Kanun 1930'da yayınlanan *Demiryolları Mecmuası'*nın C.6.S.66-70.s.270-285'den alarak kendi kitabının s.95 – 104 arasında yer vermiş ve metnin girişine şu satırları not etmiştir:[3]

"İsmet Paşa'nın demiryolunun Sivas'a gelişinde yaptığı konuşma Cumhuriyet tarihinin en önemli belgelerinden birisidir. Konuşma oldukça kapsamlıdır. İsmet Paşa burada Cumhuriyet rejiminin tüm politikalarının milli mücadeleden başladığını ve bir bütünlük içinde devletçiliğe bağlandığını belirtmektedir. Demiryolu politikasını Cumhuriyet rejiminin tüm politikalarını bütünlüğe kavuşturan ana eksen olarak sunmakta, Cumhuriyetten önce yabancı sermayenin yerleştiği bu eksenin şimdi ancak 1924'den beri izlenen politika ile doldurulabildiğini, Cumhuriyet rejimi için bunu dışında bir çizginin söz konusu olamayacağını konuya çeşitli açılardan yaklaşarak anlatmaktadır. Açıklamalar içinde en çok vurgulana nokta, yabancı sermayenin Cumhuriyet rejimine karşı tutumunun, baştan beri Osmanlı yönetimine karşı olan tutumundan çok farklı olduğudur. Yabancı sermayeye karşı Cumhuriyet yönetiminin değil, Cumhuriyet yönetimine karşı yabancı sermayenin tavrı olumsuzdur. Çünkü Cumhuriyet ile dış çevrelerin temel politika değerlendirmeleri tamamen farklıdır. Cumhuriyet rejimi için en ağırlıklı alanlar olan milli savunma ve demiryolları, dış çevrelere göre Türkiye ekonomisini mali sıkıntıya sürükleyen nedenlerin başındadır. Bu anlayış farklılığının sonucu açıktır: Türkiye ekonomide dışa güvenmek yerine kendi

kaynaklarından destek almak zorundadır. İzlenecek politika devletçilik olacaktır. İsmet Paşa'nın Sivas konuşması bunu belgeleyen ve 1930 yılının özellikleri içinde kurulmuş olan Cumhuriyetçi Serbest Fırka karşısında yapılmış bir tartışma havası içinde sunulmuştur. Ekonomi ve yönetim anlayışı henüz belirginlik kazanamamış olan Serbest Fırka'yı, bu konuşma, Cumhuriyet yönetiminin ana çizgilerini eleştiren bir karşı "taraf" gibi kabul etmektedir. İki tarafın baş sözcüleri arasındaki tartışma birkaç ay sonra TBMM'nde daha net biçimde yapılacaktır".

Hariciye Vekâleti Matbuat Umumî Müdürlüğü'ünce basılan konuşma metni kapağı

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin Sıvas'ta irat buyurdukları nutuk[4]

Başvekil Hazretleri 30 / 8 / 930 cumartesi günü Sıvas hattının küşat resmi münasebeti ile aşağıdaki nutku irat buyurmuşlardır:

Sevgili vatandaşlarım;

Vatanın büyük bir muvaffakıyet günü sizin hususî heyecanınızı tahrik ederek ayrı bir kıymet almıştır.

İzmir için ve Erzurum için kıymetli olan Sıvas şimendiferi sizin kapınızdadır.

Sevincinizi tamamen anlıyorum. Ben, sizden daha çok heyecan içindeyim. Sizi tebrik etmeğe ve sizin vasıtanızla bütün memleketin sevinmeğe lâyık bir muvaffakıyete erdiğini ilân etmeye geldim.

Bugün eski ve asîl Sıvas tarihinin terakki ve itilâya doğru başlıca bir yükselme noktasıdır.

Bu noktaya gelmek için yedi senedenberi ıstırap çekiyorum. Öyle günlerim oldu ki, artık bezip bizar kaldığım hayata ve siyasete bugünü idrak etmek gayretile yapıştım ve sarıldım.

Bu netice, benim için büyük gayelerden biri idi. Tabiî daha büyük gayeleri kabili istihsal gösteren ve bu ümitle millete ve onu idare edeceklere yeni bir can verecek olan ilk bir gayedir.

İsterdim ki, bugün yalnız millî muvaffakiyet, millî sürur hulâsa millî bayram tezahüratile iktifa edelim.

Halbuki size bu büyük bayramın hakikaten sevinilecek, beğenilecek bir eser olduğunu anlatmak mecburiyetindeyim.

Hiç olmazsa bu masum ve güzel eserin millete bir fenalık etmemiş ve ilerde de fenalık etmiyecek bir mahsul olduğundan hesap vermek mevkiindeyim.

Hayatımızda fanilere nasip olacak büyük muvaffakıyet günleri yaşadık.

Fakat bugünlerin çoğunda sert tenkitlerle karşılaştık. Ancak, birçok zaman geçtikten sonradır ki, yapılan işlerin fenalık olmadığı zahir olmuş ve milletin aklıselimi lûtufkâr takdirile bizi teşci etmiştir.

Sıvas şimendiferi içinde istikbalin güler yüz göstereceğinden eminim.

Fakat, bugün hesap vermeğe ve Sıvas şimendiferinin milleti ve bir senedenberi sıkıntı içinde bırakan bir kâbus olmadığını ispat etmeğe davetliyim.

Evvelâ şunu söyliyeyim ki, bizim politikamızın ana hatları; türk tarihinin seyri, bilhassa istiklâl mücadelesinin safhaları, ıstırapları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamaz.

Biz lâzım gördüklerimizi yalnız okuyarak veya düşünerek bulup çıkarmadık. Bilhassa memleket, kendi ihtiyaçlarının bize 25 – 30 senelik didinme yollarında her gün başımıza vura vura ibram etmiştir.

Aklımız ermeğe başladığı gündenberi bu memleketin asgarî olarak Rumeli hududunu Anadolu hududuna bağlayan bir şimendiferin hasretiyle tutuştuğunu biliriz.

Şimdi, şimendifer geçmeye başlıyan toprakların altında İstanbullu, Sivaslı ve Vanlı yüzbinlerce Türkün kemikleri yatıyor.

Bu kadar insan; memleketin hesapsız serveti, ilâç ve ekmek taşıyan kağnılar peşinde gömülmüştür.

İstiklâl mücadelesi esnasında B.M. Meclisinin kurulmasına karşı şahlanan padişahın ifsadatını tenkile yarayan başlıca vasıta, Konya – Afyon – Eskişehir – Ankara gibi elimizde kalan beş altı yüz kilometrelik demiryollarıdır. Gene bu kadarcık hat, istiklâl mücadelesini devlet ve büyük ordu teşkili kararının büyük hummalarile sarsılan İnönü günlerini millete nasip etti. Eğer Ankara – Erzurum demiryolu mevcut olsaydı Avrupa'nın Sakarya seferine girmesi şüpheli olurdu.

Çünkü Ankaraya gelip demiryollarına hâkim olduktan sonra, modern, millî bir devlet kurma dâvasını haykıran B.M. Meclisini, arabadan ve heybeden başka bir vasıtai nakliyesi olmayan bir aşiret haline getireceğini zannediyordu.

Sakarya muharebesi esnasında mütemadiyen düşüncemiz iğneleyen tehlike büsbütün boş ve açık kalan Konya şimendiferinin tahrip olunması ihtimali idi. Nitekim, Sakaryayı kazanır kazanmaz bütün orduyu Konya şimendiferleri üzerine naklettik; ancak bu sayede onu besledik ve kat'î günlere kadar bekliyebilirdik. Bu bekleyiş günlerinin ne hazin olduğunu, nice baba yiğitlerin anlayışları ve sinirleri bu günlerde nasıl posa haline geldiğini hatırlarsınız.

Dost hudutlardan sipere selâm getiren kağnıları altı ayda beklemişizdir. Hiç Diyarıbekirden, Vandan, Erzurumdan bir insan kafilesinin veya bir öküz arabasının Akşehire kaç günde geldiğini hesap ettiniz mi? Hesaba hacet yok. İçinizde bu tecrübeyi bizzat kendi nefsinde yapmış olanlarınız, kadın ve erkek çoktur.

İstiklâl Mücadelesinin mühim bir tecellisi daha unutulmamalıdır:

O da bu memleket, bütün sahillerinden istilâya uğramış, en zengin mamureleri elinden çıkmış olduğu halde işte bu yolsuz ve ağaçsız orta Anadolunun insanları ve vasıtalarile kurtulmak ıztırarına düşmesidir.

Sabittir ki İzmir'in servet ve emniyetinin her tehlikeden azade olmasının başlıca vasıtası, Sıvaslının 24 saat sonra İzmiri müdafaa edecek imkâna malik bulunmasile tahakkuk edebilir.

Milliyet Gazetesi, 30 Ağustos 1930. s.1.

Milli devletin Ankarada kurulması, istiklâl seferinin bir zarureti idi. Bütün vatan kurtulduktan sonra da, millet Ankara'da kalmak kararını muhafaza ve ilân etti.

923'te Ankara'da kalmak ne demekti, bilir misiniz? Bir çıkmaz sokağın nihayetinde hasretli gözlerini denize çevirip zorla bir kulübede barınmağa çalışmak demekti. Anadolu içine o zamana kadar gelmemiş olanlar Ankarada kendilerini Pamir Yaylasına çıkmış seyyah zannederlerdi. Halbuki Efendiler, bir daha haritaya bakarsanız Ankara bu memleketin ortasında bile değildir. İstikbalde çocuklarınız Anadolu ortasına geldikten sonra niçin bir köşedeki Ankara'yı intihap ettiğimizi anlayamayacaklardır.

Yedi seneden beri ilerliyoruz ancak Sıvasa geldik; hudutlarımıza varmak için daha bir o kadar yürümeğe mecburuz.

Evet, Ankarada, devlet merkezi kurmak ilk nefeste ve ilk iş olarak bu çıkmaz sokağı açmak mecburiyetini kabul etmek demekti.

Yol mahrumiyeti bu milletin asırlardan beri en köklü derdidir ve Büyük Millet Meclisinin ilk gündenberi meşgul olduğu bir ihtiyaçtır.

Her vatandaşın senede 8 – 10 gün bilfiil çalışarak vatan yolları vücuda getirmesi hakkında Büyük Millet Meclisinin kanunu bu zihniyetin eseridir. Memleket halkı, geçmiş idare adamlarını yol faaliyetiyle ölçegelmişlerdir. Bu güzel Sıvas'ın merhum Rifat Paşaya olan minnet ve muhabbeti, merhumun yaptırdığı yollardandır. Her vilâyet böyledir. Milletin ihtiyacını kendisinden öğrenmek kabiliyetinde olan adamlar için bu misaller, birer program addolunabilirler. Bundan elli sene evvel bir memleketi toplamağa kâfi gelen yol, birinci derecede bugün evvelâ ana demiryolları şeklini almıştır. Diğer bütün yolların ehemmiyet ve kıymetleri asla tenakus etmemek üzere.

Ankara'da kurulan millî devlet, sulhtan sonra bile, iktısat ve siyaset sahasında derhal istifade edeceği kudretin şimendifer ve denizyollariyle bağlı olan vatan aksamından ibaret olduğunu gördü. Bu kısımlar, bütün vatanın üçte biridir. Millî devlet ilk ve mübrem vazife olarak bütün vatan aksamını bir gayede, maddeten toplıyacak bir çare bulmak mecburiyetini duydu.

Büyük Millet Meclisinin Gazinin riyasetinde toplanan ilk hükûmeti 336 da dünyanın bütün ateşleri başına yağarken, yarınki mevcudiyeti hazin bir şüphe altında iken, vatandaşlar yalınayak ve sopa ile müstevlilere karşı koymağa çalışırken, bütün mamureleri elinden gitmişken ve hazinesinde bir tek lirası yokken ilân ettiği ilk programında Ankaradan Yahşihana şimendifer temdit edeceğini söyliyordu.

Bu hazin hâdiseyi nesillerimizin zihinlerine yerleşecek bir ibret dersi telâkki etmez misiniz?

Millî mücadelenin silâh safhası hitam bulduktan sonra daha sulh olmadan evvel Büyük Millet Meclisi Hükümeti oldukça vâsi mikyasta şimendifer elde edebilmek için Çester mukavelesini yaptı. Bu mukavele, sulh müzakeratını o kadar zehirledi ve müşkülâta uğrattı ki, bir aralık bu yüzden sulh şüpheli anlar geçirdi. Sulhu tehlikeye düşürecek kadar Büyük Millet Meclisi Hükümetlerini teşebbüslere sevkeden ihtiyaç elbette gayrı kabili tehir olan başlıca ihtiyaç olmak gerektir. Bütün bu söylediklerim, bu memlekette şimendifer lâzım mı değil mi, yapılmasın demiyoruz, tarzında mülâhazalardan başka bir şey, çok daha fazla bir şey olduğunu göstermek içindir.

Millî devlet için şimendifer ihtiyacı millî vahdet; millî müdafaa ve millî siyaset mes'elesi; asırların muhassalası olan millî istiklâlin muhafazası mes'elesidir.

Bir millete, millî vahdet ve mevcudiyetin çaresi olan her tedbir her mülâhaza ve her ihtiyaca takaddüm eder. Bu tedbirin bir gün tehiri, af olunmaz, tamir olunmaz bir hatadır.

Millî vahdeti tahdit eden tehlikelerin ne vakit zuhur edeceği kestirilemez. Bazan bu tehlikeler mütemadi ve tedricî tesirat ile milletin bünyesini yıpratır; bazan da hiç yokmuş ve hiç gelmeyecekmiş gibi uzun müddet

avuttuktan sonra bir gün ansızın çatar ve hazırlıksız gövdeyi bir çarpışta cansız bir leş haline getirir.

Demek istiyorum ki, millî vahdet meselesi haline gelen şimendifer ihtiyacını bugün bir tehlikenin meydanda görünmemesi onun tacil edilmemesini teşvik etmez.

Bilâkis her geçen sakin senede niçin daha çok iş yapmadık, elemi bicranını kalplerde uyandırır.

Osmanlı imparatorluğunun <<hasta adam>> sıfatını takınmasından ölüm döşeğine yatması altmış sene sürmüştür. Altmış sene bir hasta adamı çok daha zinde bir hale getirmeğe kâfi iken bilâkis onu, hastalık lâftan ibarettir, bu böyle ila nihaye sürer, tesellisini kaptırmıştır.

Millî vahdet, millî mevcudiyet meselesi tehir kabul etmiyen şeylerdir. Sivas’a gelmek için işte bu kadar tenkit edilen masraf ve sıkıntılar iktihamile beraber yedi sene geçti. Hudutlara varmak için belki bir yedi sene daha geçecektir. Bu kadar istical ve telaşımızla ancak on beş senede hallonulabilecek bir mes’elenin daha kaç sene sürüncemeye tahammülü olduğunu kim, hangi cesaretle ve neye güvenerek iddia edebilir.

Ben burada vatandaşlarıma bilâkis bu kadar zamanda niçin daha çok iş yapmadığımın hesabını vermek isterdim. Türkiyede ilk şimendifer inşaatı 1860’ta başlamıştı. 1920 de B.M. Meclisi dar hatlarla beraber ceman 4000 kilometreye yakın demiryolu buldu. Demek ki 60 senede bu memleket vesaiti her sene 66 kilometre demiryolu elde etmiştir. Hepsi ecnebi malı, hiç biri millî ihtiyaç noktai nazarından yapılmamış…

920 den bu güne kadar vücuda getirdiğimiz hatlar 1800 kilometredir. Senede 180 kilometre yapmışız.

İmparatorluk takatinin üç misli ve hepsi milletin malı… Satın aldığımız şimendifer hatları ve baştanbaşa harap bir halde elimize geçen eski hatların tamiri hariçtir… Görüyorsunuz ki, zamanı boş geçirmemişiz.

Bu bir iki mülâhazadan sonra derhal ve tekrar asıl benim bugün ispatına davet olunduğum davaya avdet edeceğim.

Şimdiye kadar ispat ettiğimi zannediyorum ki, şimendifer politikası millî devlete bu gün mü, yarın mı mülâhazasına tahammülü olmıyan ilk gayri kabili tehir, millî vahdet, millî mevcudiyet, millî istiklâl meselesi olarak teveccüh etmiştir?

Eğer vergilerimizin ağırlığı, çektiğimiz sıkıntılar bu en zarurî ihtiyaçtan doğmuş ise, milletin varlık mes’elesi için fedakârlık ettiği meydandadır. Varlık mes’eleleri maatteessüf fedakârlıksız, sıkıntısız tahakkuk etmiyor. Varlık mes’elelerinde fedakârlığa, sıkıntıya tahammül etmiyen milletlerin halinden, akıbetinden misal getirmemi ister misiniz?

Şimdi size gayri kabili tehir olduğu sabit olan şimendifer ihtiyacının bu geçen 10 senelik millî hayatta devlet hazinesinden başka bir suretle teminin gayrı mümkün olduğunu ispat edeceğim. Yani şimdiye kadar hazineden şimendifer yapmak yerine uzun vadeli ecnebi istikrazı ile şimendifer yapmak niçin mümkün olmamış olduğunu göstereceğim. Evvelâ şurasını bilmelidir ki, bir milletin gayri kabili tehir olan millî ihtiyacının teminini evvelemirde o devletin hazinesinden aranmak gayri kabili içtinaptır. İhtiyacınız tehir edilmezse, âlemin o ihtiyacı bir gün geçirmeksizin temin etmeğe çalışmasında ne sebep vardır? Eğer menfaat fikri, âlemi tahrik edecekse sizin sabırsız ve bir gün teahhura tahammülsüz bir vaziyette görünmeniz, onu ne kadar ağır şerait talebine teşvik eder! Bu aramalar ve bu pazarlıklar sizin için bir gün teahhuru caiz olmıyan iş, senelerin tesadüfüne terketmez mi?

Demek ki, gayri kabili tehir millî ihtiyaç için, milletin ancak bilâ kaydi şart tasarruf ettiği kendi kesesinden para araması gayet tabiîdir.

Sonra bu imkân fiilen de tecrübe olunmuştur. 922, 923 senelerinde yapılan ve bize sulh müzakeratının o kadar müşkülâtına mal olan Çester mukavelesi tahakkuk etmedi.

Çünkü, mukavele sahibi onu tahakkuk ettirecek vesaiti dünyanın dört köşesinde aradı, fakat bulamadı.

Bu Sıvas hatlarının ecnebi sermayesile yapılması imkânını bizzat mütalea etmesi için, benim politikamı tasvip etmiyen muhterem muarızım Fethi beye imkân ve fırsat verdim.

Sıvas hattı, harbi umumiden evvel Reji Jeneral Fransız Şirketine verilmişti. Lozan muahedesine göre aynı inşaat şirketiyle tekrar görüşülecekti. Eğer bir anlaşma olmazsa, Şirket tazmin edecek, eski mukavele tasfiye olunacaktı.

İlk başvekâletimden çekildiğim vakit Başvekil Fethi ve Nafıa Vekili Feyzi B.ler Sıvas hattını Reji Jeneral şirketine yaptırmak için ciddî ve samimî olarak imkân aradılar. Tekrar başvekil olduğum zaman, hattı bahsolunan ecnebi sermayesile yaptırmak için gayrı kabili tahammül ağır şerait karşısında bulunduklarından imkân hasıl olmadığını söylediler.

Bugünkü muarızlarımın yaptıkları bu tecrübe, benim gün geçirmeyerek devlet bütçesinden çare aramamdaki isabeti bir kere daha gösterir.

Zaten istediğiniz bir işi istediğiniz müddet zarfında ecnebi sermayesine yaptırabilmek için o sermaye üzerinde bu kadar mutlak bir hâkimiyeti nasıl tasavvur edebilirsiniz?

Hatta şirketlerin yapacağı böyle işlerin nihayet mebdeini kestirebilirsiniz. Fakat, devam ve hitamını mukavele ile kestirmeye çalışsanız bile hakikat ve tatbikatta teahhurat tasavvur olunmaz hudutlara çıkmaktadır.

Haydarpaşa’dan İzmite şimendifer inşası 1871 ağustosunda başladı. Bu hattın Ankaraya gelmesi 1892 nihayetindedir. Tam 21 sene. Aydın hattı Süveyş kanalı açılmadan evvel bir Basra hattı ve Hindistan yolu maksadı da mündemiç olarak 1856 da başladı. Bugün Aydın hattı 600 küsur kilometredir ve bu hale ancak 1912 senesinde erişmiştir. Tam 50 seneden fazla bir inşa müddeti. Bağdat hattının nasıl siyasî maksatlar ve ihtilâtat pahasına meydan çıktığını bilirsiniz.

Görüyor musunuz, şimendiferlerimizi sizin istediğiniz suretle millî ihtiyaç noktai nazarından kabili tahakkuk olduğunu ümit ettirecek mazide hiçbir misal yoktur. Benim gibi hâdiselere, hakikatlere hayalsiz, yaldızsız, çırçıplak göz dikmek cesaretine malik olan her hangi mes’ul adam benim tuttuğum sade yoldan başkasını takip edemezdi.

Şimdi, beni tenkit edenlerin diğer hayallerine cevap vereyim: Şimendifer hatlarını gene devlet tarafından yaptırmak, fakat parasını istikraz ile hariçten ve münhasıran bir muamelei maliye olarak tedarik edip sarfetmek, niçin mümkün olmamıştır ?!

Ben Lozan’dan şu müşahede ile döndüm. Türk milletinin askerî ve siyasî sahalarda kazandığı muvaffakiyetlerin bahşettiği millî haklar teslim olundu.

Fakat Avrupa mahrum edildiği bütün imtiyazları türk milletinin geçireceği malî buhranlar sayesinde kâmilen istirdat etmek ümidinde idi.

Bu bir tahmin değildir. Bu sözler, en selâhiyattar ağızlardan benim yüzüme karşı söylenmiş açık fikirlerdir.

Avrupa’nın bu sözlerini, Türk milletine karşı sabit bir husumet fikrine atfetmeyiniz. Bu, çıkmaz bir yoldur.

Millî mücadele sahalarında her millet esaslı imtihanları kendisi vermeğe mecburdur.

Binaenaleyh, biz Avrupa’nın hitabını realist, acı bir imtihan daveti şeklinde ve tabiî telâkki ettik.

Geçireceğimiz malî imtihan geçirilmemiş çetin bir şeydi. Bize kadar gelen takriben yüz senelik malî tarihi hatırlar mısınız? Sultan Hamitten evvelki zamanlar inanılmayacak derecede fahiş faizler, istikrazlar, israflar ve iflâsla geçti. Sultan Hamit istikraz yapmadı. O, mütemadiyen borç ödemeye çalıştı. Borcu kontrol eden Düyunu Umumiye gibi müesseseler, devlet fevkinde bir vaziyet aldı. Sultan Hamit, harice karşı bu tedbirleri aldıktan sonra dahilde en fena bir malî idarenin bütün fenalıklarını mübah gördü. Maaş vermiyordu. Devlet hazinesi, vatanın müdafaası vesaitini ihmal ediyor, vatandaşların sıhhatı ve memleketin imarı için hiçbir vazife tanımıyordu. Hilâfet kaygusuile takriben 1000 kilometrelik dar eb’atta çürük bir şimendifer hattını Hicaz’a yapabilmek için herkesin ianesine avuç açtı. Bu malî siyaset, harici tatmin etti, dahili tam bir ümitsizliğe

düşürdü ve <<Hasta adamın>> hesabı görüleceği kat'î günlerde vatanı muhtaç olduğu vaziyet ve vesaitten mahrum bulundurdu.

Meşrutiyette vatandaşlar maaşlarını ve haklarını almadan durmazlardı. Zaten meşrutiyet ihtilâlinin amelî muharriklerinden başlıca bir nokta bu idi.

Maaş verebilmek için meşrutiyet idaresi hariçten para aramağa ve şimendifer yapabilmek için de devletin mukadderatını Bağdat hattı siyasetine raptetmeğe mecbur kaldı.

Görüyorsunuz ki ben Lozandan döndüğüm zaman Avrupa Türkiyenin malî tarihini daima bir bataktan diğerine düşmeğe mahkûm olan içinden çıkılmaz bir vaziyette tasavvur etmekte haksız değildi. Ya memleket kendi vesaiti ile kalacak, maaşını veremiyen, yanmış yıkılmış harabeler içinde hiçbir imar yapamıyan vaziyette, yeis ve nevmidi içinde kendi kendine çöküp geçecek, yahut yaşıyabilmek için Avrupa'nın karşısında diz çökerek istiklâl mücadelesinin bütün neticeleri pahasına ekmek parası arıyacaktı.

Biz işte malî mes'eleyi halletmeye mecburduk. İstiklâl mücadelesi neticelerinden hepsini muhafaza, hattâ takviye edeceğiz. Memleket dahilinde herkesin hakkını muntazaman ödeyeceğiz, ve bundan başka memleketin imar ve inkişafı için mutlaka işler yapacağız.

İşte yedi senedir Cümhuriyetin verdiği muazzam imtihan budur. Bundan da fazladır.

İlk başvekil olduğum vakit elde bulunan bütçenin üçte birinden fazlasını köylü veriyordu.

Anadolu ortasında teessüs etmiş bir köylü hükûmeti olduğumuz için evvelemirde onun yükünü hafifletmeğe cesaretle teşebbüs ettik. Aşar vergisinin ilgası malî bünyede yapılmış korkunç bir ameliyattı. Malî noktai nazardan tehlikeli bir imtihana maruz olan herhangi bir hükûmet ancak idealist bir köylü âşıkı olmak hasletiyle, bütçesinin asırlardanberi alışılmış üçte biri üzerinde böyle, bir tecrübeye girişebilirdi. Eğer bu büyük ameliyatın sarsıntıları olmuşsa bunu tabiî görmek lâzımdır. Eğer bu sarsıntıları nihayet iktiham edebilmiş isek bundan bir köylü milleti müftehir olmak mevkiindedir.

Bütün bu dediğim şeyler yapılmakla beraber on sene zarfında müsait şeraitle istikraz yapılabilirdi diye muarızlarımın söylenildiğini işitmiyor değilim. Bize zararı olmıyan şeraitle para geldi de ben bunu kabul etmedim mi demek istiyorlar?

Her halde müsait şeraitler gelen parayı reddedecek kadar işten anlamaz değilim.

Bu gibi hayalât ile, bilerek veya bilmiyerek hakikat haricine düşenleri doğru yola getirmeye çalışmak için bu mütearifeyi dahi izah edeceğim.

Harbi umumiden sonra Avrupada hangi devletler ne şartlarla istıkraz yapabildiler. Bunu yakından mütaleası öğretici bir şeydir.

Hem niçin simendiferlerimizi yapabilmek için Avrupa sermayesi teşne olsun? Bunlar iktısadî teşebbüsler midir? Bence iktısadîdir, amma muarızlarımın ve sermayeden anlıyan mütehassısların sözlerine bakılırsa iktısadî değildirler. Eğer iktısadî değiller ise tabiî sermaye bunlar heves etmez.

Sermayecilerin zihniyetine göre ve sermaye gelmesine müsait olmak noktai nazarından Türkiye'nin geçirdiği son yedi seneyi beraber mütalâa etmek ister misiniz?

923 – Sulh imzası, cümhuriyet ilânı, hanedan müessesesi İstanbul'da duruyor. Cümhuriyet ve hanedan hangisi diğerini yiyecek belli değil. Muahede tasdik olunmamış.

924 – Sonbaharında muahede tasdik olunuyor hanedan memleketten çıkarılmış. Din ve devlet işleri ayrılmış. İcraatın aksülâmeli ne olacağı belli değil. Bu dahilî vaziyet. Haricî meseleler birkaç tane. Bilmem ehemmiyetsiz mi? Yunanlılarla ihtilâf. Musul mes'elesi ve bunda sulha varılabilecek mi, şüpheli. İtalya ile aramızda hiç yoktan nereden geldiği belli olmayan sui tefehhümler alevi. Haricî borçlar hallolunamamış. Anadolu hattına vaziyet etmişiz. Suriye hududu hallolunmamış.

925 – Şeyh Sait kıyamı. Seferberlik. Bütün haricî meseleler baki. Cümhuriyeti müdafaa için istiklâl mahkemeleri kurulmuş ve istiklâl mahkemelerinin meydana çıkardığı mes'eleler akıllara durgunluk verecek kadar karışık.

926 – İstiklâl mahkemeleri devam ediyor. Diğer bütün mes'eleler hâd devrinde

Acep bu seneler sermaye gelmek için pek mi müsait idi?.

926 da devletin yakından temasta bulunduğu bir müesseseden altı ay vade ile on milyon lira istikraz etmek istedim. Cevap olarak on milyon liralık rehin ve evvelemirde borçlar meselesinin hallini teklif ettiler. İhtiyaç zamanında istikraz şeraitinin ne olacağını anlamak için bu misal değil midir?.

927 – Musul mes'elesi hallolunmuş. İtalyanlar ile münasebetimiz tamamile eyileşmiş. Borçlar, Anadolu hattı, Suriye hududu ve ilâahirihi duruyor.

928 – Borçlar ve Anadolu hattı mes'eleleri hallolundu. Sermayedarların tâbirince kredi için en büyük mâni tesviye edilmiş oluyor. Fakat sene 1928. Kredimize zarar veren bu mes'eleleri niçin bu seneye kadar açık tuttum diye bana itap eder misiniz.

Anadolu hattı mubayaasını esasen ben ilk iş olarak düşünmedim. Bence şimendifer politikası her şeyden evvel yeni inşaat politikası idi. Anadolu hattının mubayaasına ben fırka arkadaşlarımın ibramile bidayette hatta zorla temayül ettim. Bana şimendiferde esas politikam ne olacağını sordukları zaman bir karış fazla şimendifer demiştim. Yeni inşaat gibi muazzam bir masrafa girerken eski şimendiferleri devletleştirmek gibi diğer bir masrafa girmek istemiyordum. Fakat arkadaşlarımın ısrarı beni nihayet ikna etti. Anadolu hattını bir gün evvel satın almak için beni ısrarla teşvik edenlerin arasında muhterem muarızım Fethi Bey de vardı.

Bu hikâyeyi nakletmekten maksadım Anadolu hattının satın alınmasından şikayet etmek değil, bilâkis malî müşkülâtını mubalâğa ettiğim ve nihayet başa çıkarmağa muvaffak olduğum bir muvaffakiyetten dolayı kendilerine teşekkür etmektir.

Fakat bu teşebbüsün sermayedarı bidayette ürkütmüş olduğu mülâhazasına da beraber iştirak etmeliyiz.

Şimendifer politikasına devletleştirmekle başlamak bana bidayette çifte müşkülât yaptı. İktiham etmek müyesser olunca çifte muvaffakiyete erdim. Şimendiferleri devletleştirmekte millî siyasetçe millî iktısatça o kadar çok faydalar tecrübe ettim ki mümkün oldukça her yeni hattı devlete maletmek vazifemdir.

Devlet eline geçen şimendiferlerin hiçbir menfaat ve şart pahasına devlet elinden çıkarılmasına asla muvafakat etmiyeceğim. Geri gitmek, hiçbir zaman kabul edebileceğimiz bir âdet değildir.

Haricî borçlar meselesini 929 senesine kadar niçin halledemedim?

Bunda da kusursuzum. Bu işin halline muarızlarımın da itiraz edemiyeceği en muktedir adamımızı memur ettim. Neticeye varmak için bu milletin takati fevkındaki hudutlara kadar fedakârlıkları göze aldım. O derecede ki 928 de kabul edilen şeraitin gayrı kabili tahammül olduğu bir sene sonra büyük bir tarraka ile meydana çıktı.

Bu sene Suriye hudutları mes’elesini de hallettik.

928 nihayetine kadar geçen bu senelerde inkılâp, islahat ve birçok hariciye mes’elelerinin halolunduğu memlekette sermayenin mütehassiren gelip çalışması için hikâye ettiğim şerait pek mi müsaittir?

Bu seneye kadar üç dört sene pek kurak ve kıt mahsul seneleri geçirdiğimizi unutmayınız. Bütün dünyanın ziraî mahsuller üzerinde bir buhrana girmesinin kıtlık senelerimizin aksülamellerinin ve haricî borçlardaki takat fevkındeki fedakârlıklarımızın tesirini 929 da hissediyorsunuz. Millî para buhranı şeklinde tebarüz eden 929 senesi hâdisatı sizin istediğiniz şeraitle sermayenin gelmesi için müsait olmazsa bunda hayret edilecek bir şey yoktur.

Bu sene 930 dayız. Görüyor musunuz haricî istikrazla bittabi millî mevcudiyetinizi muhafaza ederek şimendiferlerinizi yapmak isteseydiniz işte bugüne kadar daha bir metre kazma vurmamış olacaktınız.

Bütün sıkıntıları iktiham etmişiz. Biri diğerinden muğlak bütün haricî mes'elelerimizi halletmişiz. Memleket dahilinde milletin müdafaası, vatandaşın hakkı için lâzım olan masrafları temin etmişiz. Fazla olarak büyük millî vahdet, millî mevcudiyet vasıtası olan şimendiferlerden 1800 kilometre millete maletmişiz. Bütün bunlar hata imiş öyle mi? Ya! Ancak bu memleket bir metre şimendifer yapmamış olacaktır, memleketin imarı için milletin ne fennî, ne malî hiçbir kudreti yetmeyecektir. Hiçbir kudreti tedahül etmemiş, hariçten ya millî şerait kaygusuna düşülerek hiç para bulunmamış, ya hariçten para tedariki derdile istiklâl mücadelesi semerelerinden elde bir posa kalmamış olacaktı. Bu vaziyet mi doğru sayılacaktı?

Eğer işimiz şatranç oyunu olsa idi muarızlarıma bir defa oynatır ve neticeyi kendilerine gösterirdim.

Tessüf ederim ki siyasette bu nevi şatranç tecrübeleri sonra iadesi ve tamiri kabil olmadığı için âdet haline gelmemiştir.

Vatandaşlarım, buraya kadar size şimendifer inşaatının millî devletin aldığı bir gün tehiri caiz olmıyan vazife, millî mevcudiyet, millî vahdet, millî istiklâl vazifesi olduğunu, bunun masraflarını hariçten uzun vadeli istikrazlarla temin etmek mümkün olmadığını ve masrafın ancak devletin bütçesinden temin edilmek gibi bir tek çaresi bulunduğunu ispat etmiş olduğumu zannederim.

Muarızlarımın diğer itirazlarına cevap vereyim: hatlar pahalı yapılıyormuş. Bu iddiada bulunanlar yanlış malûmat almışlar, eksik tetkikat yapmışlar. Henüz inşaat halinde bulunan bir işin kat'î hesabı söylenemez. Fakat şimdiye kadar bu Sıvas hatlarının masrafları kilometre başına yetmiş beş bin lira tahmin olunuyor ki emsali hatlarda bütün şirketlerin yaptığından daha ucuzdur.

Ağır faiz ve kumüsyonculuk verildiğinden bahsolunuyor. Bununla kısa vadeli istıkrazla karışık bazı şirketlere yaptırdığımız işler ima edilmek istenilmiştir. Vakıâ biz Sivas hatlarını Svit namı alan bir Belçika şirketine verdik. Bu şirket ağır faiz ve kumüsyonculuk kârına ve Avrupa'nın zengin malî memleketleriyle temas sühuletlerine rağmen para bulamadı. İnşaata başlayamadı ve mukavelesi fesholundu. Şikâyet olunan ağır faiz ve kumüsyonculuk arzu edilen sermayeyi getirmeğe kâfi gelmedi. Biz de hiç ziyan etmedik.

Ayni mahiyette bir muameleyi bir Isveç grupile yaptık. Daha ilk senede çıkan tatbikat müşkülâtı sermayeye, binaenaleyh onu faiz ve kumüsyonlarına taallûk eden şeraitten tarafeynin sarfı nazar etmesini

intaç etti. Bu iş te peşin paralı işe döndü. Şikâyet olunan ağız faiz ve kumüsyonculuğun mevzuu kalmadı.

Ulukışla ve Balıkesir hatlarını bir Alman grubu ile kararlaştırdık. Bu şirket işlerine muntazaman devam etmektedir. Bu iş bizim bugün tatbikatta olan şimendifer programımızın altıda birinden biraz fazladır. Bu kadar mahdut da olsa ağı faiz ve komisyonculuğu niçin göze aldım mı diyeceksiniz? Bu seneye kadar şirkete verdiğim paradan çok daha fazlasını şirket memlekete getirmiştir. Hiç olmazsa bu geçen dar, kıtlık, parasız zamanların müşkülâtını bu tedbirle biraz ehvenleştirmiş olmak bir faide değil midir?

Görüyorsunuz ki, geçen sıkıntılara, bugünkü vaziyete, şirketlerle yaptığım kısa vadeli istıkraz mukavelelerinin tesiri hiç olmamıştır.

Memleketin bütün yükünü bir nesle yüklettiğimden şikâyet olunuyor. Ve çok gösterişli bir fikir olmak üzere birçok nesle yüklenmesi lüzumundan bahsolunuyor.

Uzun vadeli istıkraz demek olan bu tedbirin şimdiye kadar tatbikına maddeten imkân olmadığına kani oldu iseniz bu itirazın dermeyanına sebep ve hikmet kalmaz.

Fakat ben size haber vereyim ki imkân olsa da bizim bu nesle yüklettiğimiz yükler gelecek nesiller lâakal bu kadar tahammül etmeğe mecburdurlar.

Bizim nafia işlerine tahsis ettiğimiz para aşağı yukarı otuz milyon liradır. Eğer yüz sene bu parayı sarfetsek memleketin ihtiyaçlarını temin etmek için açık iş buluruz.

Bin senede yüz senede kaç neslin ne kadar işi vardır?

Senede sarfettiğimiz otuz milyon yüz senede üç milyar lira yani üç yüz milyon ingiliz lirası eder. Düşününüz ki bu memleketten daha küçük dünyada birçok memleketler vardır, bir senede 300 milyon ingiliz lirası millî ihtiyaçları için sarfederler. Binaenaleyh memleketin imarında bugün şimendifer, yarın su, elektrik v.s. için senede otuz milyon lira sarfetmekten çekinmezsiniz. Bu parayı arttıracaksınız ve onu yüzlerce sene sarfedeceksiniz.

Yüksek ve medenî, ileri bir millet olmak davası oyuncak mıdır?

M. Müllerin raporunu benim politikamın aleyhine bir hüccet zannetmek garip bir şeydir. Millî para mes’elesini mütalea etmek için getirilmiş olan M. Müller malî sıkıntılarımızın ana sebeplerini iki noktada hulâsa eder; müdafaai milliye masrafları ve şimendifer masrafları. Demek ki M. Müllerin ihtısası haricinde bulunan millî müdafaa ve millî şimendifer noktalarında vuzuh ve kanaat hasıl olursa malî idare noktai nazarından yaptığımız esaslı bir hata yoktur. Milli şimendifer meselesi M. Müller’in

mütalâası hududu haricinde olan bir millî vahdet mes’elesi olduğunu bugün size uzun boylu söyledim.

Millî müdafaa masrafları için muarızlarımın açıktan açığa dil uzatacak bir anlayışta olmamalarına ihtimal veremem.

Milletlerin teslihatı mes’elesi türk milletinin arzusu ve iradesi haricinde olan amillere tâbidir.

Biz iktidarımız dahilinde olan sühuletleri göstermeğe daima amade olduk. Fakat silahlarımızı her milleten evvel terketmek mevkiinde bulunmamaklığımız pek tabiîdir.

Türk milleti haricî politikasında ve haricî münesabatında hiçbir milletten daha az sulhperver değildir.

Fakat bugün yuvalarımızı müdafaa etmek için tasavvur olunabilecek vasıtaların en başında eli silâhlı çocuklarımızdan başka amelî bir çare göremiyoruz.

Milli Müdafaa masraflarından şikayet edecek muarızlarım varsa ve onlar yuvalarımızın emniyeti için masrafsız bir tılsım keşfetmişlerse pek meraklı olacak olan bu masalı dinlemek hakikaten zevkli olacaktır.

Aziz vatandaşlarım. Şimendifer politikasının ne kadar esaslı bir ihtiyaç olduğunu size gösterdim. Şimdiye kadar elde ettiğimiz neticeler ancak iftihara şayandır. Bir gün geçirilmedi, hiçbir fırsat kaçırılmadı, beyhude hayalâta düşülmedi, hatlar en ucuz ve mümkün olan çareler içinde millete en faideli usuller takip olundu. Hükûmetin malî siyasetini iktiham etmek için ana sebep zannolunan şimendifer aleyhindeki tarizler görüyorsunuz ki dermansız, tali(h)siz fikirlerdir ve bu temele istinat edilerek çıkarılan bütün neticeler sakat, bittabi itibar hakkından mahrumdur.

Zannediliyor ki şimendiferden vazgeçmek pahasına vergiyi hafifletmek tılsımı bu milleti baştanbaşa teshir edecektir. Böyle ümit besliyenlerin yalnız kendilerini aldatan hayalleri rikkatimi tahrik ediyor.

Büyük politika mücadelesi yapmak istiyen muarızlarıma bu memleketin dört köşesinde bittecrübe gördüğüm bir hakikati göz önünde tutmalarını tavsiye ederim.

Âşarı kaldırdığımız zaman samimî olarak tereddüt ve itirazı biz köylülerden gördük. İhtiyarlar bu kadar büyük vergiden sarfınazar olunursa bu devletin nasıl idare olunacağından endişe etmişler ve yer yer iki sene âşar zamanı tekrar vergi alınmak ihtimalini göz önünde tutmuşlardır.

Devlet denilen şeyin ne ile idare olunduğunu köy ihtiyarları hiç olmazsa bizim kadar bilirler. Bu memleketin her köyünde bir başvekil oturduğunu hesap ederek söz söylemeliyiz.

Liberalizm nazariyatı bütün memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevkeden bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fitrî temayülüdür.

Memleketin ihtiyaçları için herkes ve her yer hazineden çare arar. Elektriği yapılmayan şehir, limanı fena olan yer, iş bulamıyan adam hükûmeti muhatap tutar. Mutedil devletçi olarak halkın temayülâtına ve metalibine yetişemiyoruz diye kusurluyuz Devletçilikten büsbütün vaz geçip her nimeti sermayedarların faaliyetlerinden beklemeğe sevketmek bu memleketin anlıyacağı bir şey midir?

İktısadî noktai nazardan şimendifer politikasının bu geçen seneler zarfında memlekete ifa ettiği hizmet görgülü gözler için şükrana lâyıktır.

Havza’dan Samsun’a bir çuval un sevketmek için yanına bir çuval daha koyuyorlardı ve arabacı razı olmıyordu. Erzak ambarı Sıvas burada dururken sahiller ekmeklerini hariçten tedarik ederlerdi. Hüknen bana, Ankara’ya geldiği zaman, Odesa unundan ekmek yediklerini hikâye etmiştir. Geçen üç dört kıtlık senesinde başakları kül olan kadın erkek Anadolu halkı şimendifer programından gıda almışlardır.

Bu kadar kuvvetli ve feyizli bir nafıa programı olmaksızın o kıtlık senelerde bu orta Anadolu halkını ne ile besleyecektik?

İki sene evvel Harputta ekmeğin kilosu 50 kuruştu. Olmaz Efendim olmaz, büyük devlet mes’eleleri üzerinde esaslı iddialar ve fikirler yürütebilmek için halkı yakından görmek, çok tetkikat yapmak lazımdır.

Senelerdenberi sermaye propagandası millî politikayı çürütmek için çalışmaktadır. Ricalimize belki alâkayı mucip olur diye bir hatıramı nakledeyim:

Millî mücadele senelerinde ecnebi mehafile mensup zevat arasıra gösterişli telgraflarla Ankara’ya bizimle müzakereye geleceklerini söylerlerdi. Bütün memleket derhal bu sıkıntılı ve üzüntülü elem günleri hayırlı bir müzakere ile hallolunacağı ümidine düşerdi.

İnebolu’dan sahile çıkan ve bize teklifler getirdiği manzarasını veren, müzakereci, uğradığı her köyde Ankarada mes’elenin bu sefer arık hitam bulacağını bildirirdi.

Ankarada karşı karşıya geldiğimiz zaman teklif elçisi yüzümüze bakar ve söyliyeceğimiz olup olmadığını sorardı. Mütehayyir kalırdık. Siz kimsiniz, elinizde bir yere mensup olduğunuza ve salâhiyatinize dair vesikanız var mıdır? Cevap verir:

Resmî bir sıfatı yoktur, salâhiyattname almamıştır. Bazı resmî mehafile irtibatı vardır, bir teklif getirmedi, bizi görmeğe ve bir diyeceğimiz olup olmadığını işitmeğe geldi.

Cevap veririz: Bizim ne istediğimizi bütün dünya biliyor, hani siz bizimle müzakereye geldiniz? Hulâsa teklif getiren müzakereci bir yanlışlık olduğunu ileri sürerek itiraz eder ve avdete kalkar. İnebolu'ya kadar her köyde mes'eleyi halletmek mümkün olduğunu, bütün sıkıntıların geçmesi kabil idüğünü, fakat Ankaradakilerle konuşmak imkânı tasavvur olunamadığını yapma, meyus bir tavurla söyliyerek çeker gider.

Maksat, müzakere, herhangi bir çare değil, bu nam altında memleketin içine gelirken ve giderken zehir saçmaktır. İsmet Pş. sermaye istemiyor, zehri kabilindedir.

Şimdiye kadar hiçbir sermayedar bana şartlarını söylemedi. Şartlarının, karnı tok, işini yapar, kanaatkâr bir adam tarafından işitilecek şartlar olması söylenebilmesi için lâzimedir. Bu geçen senelerde sermaye getirecek adamın düşünebileceği şartları kabul edebilecek adamın ise akşama yiyeceği olmıyan, kapısında alacaklılar zorlar, gözü kararmış biçare bir adam olması lâzımdı. İsmet Paşanın muvaffakıyeti her ne pahasına olursa olsun evvelâ böyle bir vaziyete düşmekten milleti korumuş olmasıdır.

Bugün dahi beş on milyon İngiliz lirası tedarik edebilmeniz için elinizde çareler vardır. Onları ben size söyliyeyim: Birisi şimendiferlerinizdir; size şimendifer yapacağım diye gelecek olan bazı adamlar şimdiye kadar satın aldığınız ve yaptığınız şimendiferleri evvelâ elinizden alıp deve yapmak için beklemektedirler. Bugünkü şimendifer servetiniz 30 milyon İngiliz lirasına yakındır. Buna karşılık olarak size şu teklifi yapabilir.

Bu 30 milyonu, kimisi eski püskü, kimisi çarık çürük olduğundan yirmi milyondan fazla sayamazsınız. Bunları eyi işletilebilmek için dört beş milyonluk hep ingiliz lirası, tamire ihtiyaçları da vardır. Geriye kalan alacağınıza mukabil size yeniden beş altı yüz kilometre hat yaparız.

Beş altı yüz kilometre en pahalı altı milyon ingiliz lirası deseniz çıkmaz, herhalde sekiz milyona ancak çıkar. Geriye beş altı milyon ingiliz lirası alacağınız kalır. Bunun yarısını mal olarak derhal vermeğe hazırdır. Zaten, demir, çorap vesaire olarak bir takım şeyler satın almıyor musunuz, buna mukabil işte bu paranızdan o malı alırsınız. Hulâsa geriye iki üç milyon ingiliz lirası kalır, onu da bir iki senede münasip taksitlerle kabul edersiniz. Mevut şimendiferler ve daha yapılacak olan beş altı yüz kilometre kâmilen sizin malınız sayılabilir, yalnız doksan dokuz senecik müddetle bankerler işletir.

İşte şimendifer hikâyesinde derhal elimize geçebilecek bir para menbaı budur. Aklınızı başınıza alınız. Böyle bir hataya düşersiniz. türk milleti kıyamete kadar müsebbiplerine lânet eder.

Derhal para yapabileceğiniz diğer membaınız da tütün inhisarıdır.

Münasip şartlarla bir ecnebi şirkete tütün inhisarını devretmek dirayetinde bulunulursa dört milyon ingiliz lirası derhal tedarik edebilirsiniz. Tabiî kısmen mal olarak, taksitle ve saire ve saire…

Ecnebi şirket inhisarından bu memleketin ne çektiğini bilmeyenle bu gaflete düşebilirler. Fakat bu milletin böyle ağır hatalara rıza göstermesine asla ihtimal veremeyiz.

Kibrit inhisarını ben niçin bir ecnebiye verdim diye itap mı ediyorsunuz?

Bir defa kibrit inhisarı bu memleket için asla hayatî bir ehemmiyette değildir. Sonra bu inhisarı ben vermedim. Bilâkis bu inhisar için muhakemeye düştüm.

Mahkemede ne olacağı belli değil iken şirketle musalaha yaptım. Vaktile kabul edilen aynı şeraiti takriben aynı hudut dahilinde iade etmeğe mukabil on milyon dolar avans aldım. İmkânı görülünce para nasıl alınacağını herkesten eyi bilirim.

Bu bahisleri vergilere bir az olsun temas etmeden bitirmemeliyim.

Vergilerimizin ana hatları eski usullerden köylünün himayesiyle farkeder.

Eskiden, yani şu İsmet Paşanın pahalı idaresinden evvelki ucuz zamanlarda yüz milyon liralık bütçenin kırk milyon lirasının, âşar ve ağnam olarak köylü doğrudan doğruya verirdi. Şimdi iki yüz yirmi beş milyonluk bütçenin arazi ve sayım vergisi olarak yirmi beş milyonunu doğrudan doğruya köylü veriyor, Miktar itibariyle yarısı, yüzde itibariyle yüzde kırka bedel, yüzde on bir.

Büyük bir varidat membaımız gümrüklerdir. Tarifelerimizde hâkim olan esas evvelâ sonra, sonra inkişafına muhtaç olduğumuz ilk ve mübrem sanayiinin himayesine müstenittir. Buğdayın himayesi yüzünden memlekette hayat pahalı olduğu sitemini senelerce çektim. Ancak yedi sene sonra aldığımız netice gösterdi ki, eğer buğdayı himaye etmeseydik, buğday açığından bu memleket hâlâ kurtulamamış olacaktı ve Sıvasta ucuz amerikan unu yiyecektiniz.

Bundan fazla olarak işte bu sene memlekette ekmek dahi ucuzlamıştır. Görüyorsunuz ki himaye olunacak şeyi seçip himayede israr etmek, hem memleket evlâdının benzine kan, ve en nihayet maişete de ucuzluk getirmiştir.

Dokuma sanayiini de böyle himaye etmek kararındayız. Mahsullerimizi ot fiyatına çıkarmak ve dokuma olarak ateş pahasına gömlek olarak giyme, kurtulmağa çalıştığımız bir belâdır. Bu Anadolu halkı kendi ekmeğini yer, kendi dokumasından gömleğinin şalvarını giyer ve bu dermanlı ve mazbut kıyafetiyle dünyanın dört köşesinde kuvvetiyle anılırdı. İnce pamuk bezi, dokumalarımızı öldürdü. Beyaz makina unu ekmeğimizi tahrip edinciye

kadar ilerledi. Güç hal ile yetiştik. Ekmeği kurtardığımız gibi gömleği de kurtarmaya çalışacağız.

Çünkü politikamızda, lâzım bir himayeyi temin etmiyeni lüzumsuz bir israfı menetmek maksadını mutazammın olmıyan, beyhude yere hayat pahalılığı doğuran mevzular varsa, tetkik etmeye amadeyim.

Muarızlarıma çalışmak için böyle amelî semereli yollar tavsiye ederim.

Büyük varidat membalarımızdan birisi inhisarlardır.

Bir kelime ile, başımıza bu kadar pahalılıklar getirmiş gibi gösterilen bu inhisarları biraz yakından mütalea edermisiniz?

Tuz inhisarı, hangi memlekette yoktur? Bu memlekette kaç zamandan beri vardır. Bunu ben mi koydum?

Tütün inhisarı: Bandrol mu yapmak istiyorsunuz?

Ecnebi şirket elinden senede beş milyon lira varidatla aldığım bir müesseseyi yirmi beş milyon lira varidat getirir hale koydumsa bu bir kabahat mıdır? Tütün dumanından resim alıp şimendifer yapmayacağız da nereden vergi alacağız?.

Müskirat inhisarı: İnhisar konmadan evvel mevcut olan vaziyet nihayet birkaç müteşebbis san’atkârın fiilî inhisarı vaziyetinde idi.

Eğer içki çok pahalı geliyorsa içmeyiniz. Sıhhatınızdan kazanırız, varidattan kaybettiğime yanmayız…

Kibrit inhisarı: Hayatta pek mi fazla pahalılık yaptı? Nihayet bunu koyan da ben değilim; bugünkü inhisarın muarızı olan muhterem arkadaşlarımdır.

Barut, fişek, tabanca inhisarları:

Bu inhisarlardan pek mi mustaripsiniz?.

Posta, telgraf, telefon inhisarı:

Onun serbest kalacağını tabiî düşünemezsiniz. İşte inhisarlar hikâyesi bundan ibarettir.

Liman inhisarlarının devlet maliyesile münasebeti yoktur.

Liman inhisarlarından varidat alınıp devletin hazinesine hemen hiçbir şey vermez. Bu büsbütün başka ve münhasıran fennî bir mes’eledir. Malî değil siyasî değil. Bu inhisarlar, limanlar daha eyi işler, malların gelip gitmesi daha kolay daha ucuz olur. Ve limanların küçük kabutaj denilen dahilî işleri millî ellerde kalır, gayretile konmuştur Çünkü, liman

inhisarlarından evvel, limanlarda ya iptidaî vesaitle bir takım loncalar, giren çıkan memleket mallarına küçük menfaat ve dar zihniyetlerini emrediyorlardı; yahut ecnebi sermayedarlar, Türk mümessiller perdesi arkasında birkaç şartla limanlarımızın muamelâtına tasarruf ediyorlardı. Bu vaziyetten kurtulmak için inhisarlar konmuştur. Eski vaziyetten elbette daha iyi oldu.

Fakat mütemadiyen devam eden ilmî tetkikat limanlarımızın iktısadî faaliyeti için bu inhisarlara şu veya bu şekil vermeyi icap ettirse fennin dediği derhal tatbik olunur. Teknik hudut haricinde, liman inhisarlarına müessir olacak hiçbir kaydimiz yoktur. Liman inhisarları, münakaşasıdır ki, politikacılar bu münakaşalara giremezler.

İşte vergilerin ana hatları bunlardan ibarettir.

Söylediklerimin haricinde kalanlardan mühim bir kısmı yeni vergilerdir. Bu da gayet tabiîdir. Çünkü bu vergiler esas itibariyle âşarın ilgası sarsıntısını karşılamak için konmuştur. Bu vergiler, mütemadiyen takip, tetkik ve ıslah olunmaktadır. Bu vadide siyasî mevzu kalmamıştır. Mes’ele mütehassıslara taallûk eden fennî istikamette tekâmül halindedir.

Günün bütün mes’elelerini size hulâsa ettim. Sizi artık dahilî, haricî politika münakaşalarile yormıyacağım. Söylediklerimi muarızlarımın hoşuna gitmek için hulâsa ve tesbit etmek isterim.

Devlet masarifinin ana hatlarından olan millî müdafaa masrafının indirilmesine dünya politkasının icabatı mânidir.

Yaptığımız şimendiferler millî vahdet, millî müdafaa ve millî istiklâl zaruretinin gün tehirini kabul etmiyen icabıdırlar. Şimdiye kadar hariçten uzun vadeli istıkraz ile bunu temin etmeye imkân yoktu. En ucuz bir şeklide inşa ediyoruz. Hatlarımz ayni zamanda iktısadîdir; ve bu memleketin iktisadiyatına ve maişetine hizmet etmişlerdir.

Vergilerimizin ana hatlarında gayrı tabiî hiçbir şey yoktur. Köylüyü ve mahsülü haddi azamîde himaye ediyoruz.

İnhisarlar, hangisine ve ne suretle dokunulmak isteniliyorsa bu hikâyeyi işitmek isterim. Yeni vergiler, mütemadiyen ıslah ve tekâmül halindedir ve nihayet memleketin ihtısas kevvetile mütenasip bir süratle tekâmül edecektir.

Bu memleketin yedi seneden beri takip ettiği malî politika bütün sıkıntıların sebebi olan çıkmaz bir sokak değil, hatıra ve hayale gelmiyen tabiî ve siyasî müşkülât karşısında millî mevcudiyeti müdafaa ve takviye etmiş olan bir muvaffakiyet harikasıdır.

Bütün bu sözlerimden bu memlekete hiç sermaye gelmiyeceği mânasını çıkarmak isteyenler çok aldanırlar.

Sermaye muhtaç ve zaif bir iklime bizzat vaziyet etmek için gelir.

Sermaye gözü kararmış aç bir halde olmıyan millî mevcudiyeti, millî istikrarı her tereddütten azade bulunan kuvvetli muhite makul şeraitle girer.

Yedi seneden beri çalıştığımız Türkiye'yi böyle kuvvetli bir muhit haline getirmek ve onun kuvvet istikrarın tereddüt edilmez bir şekilde ispat etmek içindir.

Bu gün açtığımız şimendifer bu zihniyetin bir eseridir.

Bu gün açtığımız ve ilk baharda ilk şebekesini tamamlayacağımız hatlarla Türkiye siyaseten ve iktısaden lâakal bir misli daha kuvvetli olmuştur.

Bu memleketin en kalabalık, en zengin yerleri daha şimdiden kâmilen birbirine bağlanmış oluyor. Bu memleket en uzak hudutlarına daha şimdiden bir misli daha yaklaşmış oluyor.

Yedi sene evvel garp medeniyetinin ancak Ankara'ya gelen bütün vesaiti bugün Sıvastadır. Ve bu imkân maddî, manevî her sahada başlı başına kuvvettir.

Beş seneden beri haricî ifsadat ile şark vilâyetlerimizde devam ettirilegeln fesat, bugünden yarı dermanını kaybetmiştir. Ve her gün biraz daha fazla sönecektir.

Boş arsa vergisi, liman inhisarı değil bu memleketin büyük iki derdi vardır: Biri şimendifer muvasalası, diğeri de nüfusudur. Fakat millî nüfus mes'elesinin tatbikı çaresi de her şeyden evvel şimendifer hatlarıdır.

Bu memlekette türk milletinden ve türk camiasında başa millî mevcudiyet iddiasına haklı bir ekseriyet yoktur.

Bu basit hakikat, bu şimendiferler hudutlarımıza vardığı zaman hiç kimsenin tereddüt etmiyeceği hiçbir fesadın müessir olamıyacağı bir kat'iyetle, bir daha sabit olacaktır.

Vatandaşlarıma eski bir asker olarak, serinkanlılıkla söyliyebilirim ki, şimendiferin Sıvasa girmesiyle bu vatanın herhangi bir hududunun müdafaası bir misli daha kolaylaşmıştır. Uğrıyacağımız bir taarruz daha az zamanda bitecek, bu uğurda akıtacağımız kan yarıya inecek ve sarfedeceğimiz malın yarısı elimizde kalacaktır.

Türkiye, yedi sene evvel mevcudiyeti için bütün dünyayı hayrette bırakan Türkiyeden bugün lâakal iki misli daha kuvvetlidir.

Bu büyük neticeden sizleri, Edirneli, İzmirli, Erzurumlu ve Diyarbekirli vatandaşlarımı haberdar ederin, onları tebrik ederim.

Biz, baba oğul yanyana cephede ve ana kız yanyana Anadolu yollarında hizmet istediğimiz vatandaşlarımıza lâyık oldukları ve vadettiğimiz neticeleri göstermek için yaşıyoruz.

Sıvas şimendifer işte o borçlu olduğumuz neticelerden biridir.

İktidar mevkiinin asla teşnesi değiliz. İktidar mevkiinde ancak milletin vekillerinin itimadile, vazife olarak duruyoruz. Ne kadar sert olursa olsun müşkülât karşısında vazifeden çekilmek adetimiz olsaydı bu mevkii çoktan terkederdik. Eğer bir gün millet vekilleri iktidar mevkiinden bizi affederlerse nefes almak imkânını verecekleri için, kendilerine yalnız müteşekkir oluruz.

İktidar mevkiinde, şimdiye kadar yapmış olduğumuz hizmetler ve muvaffakıyetlere istinat ederek de durmuyoruz.

İktidar mevkiinde bizi tutan ve milletin vekillerine itimat veren maziden aldığımız kuvvet değil, istikbâle ait olan fikirlerimizin sağlamlığıdır.

Bizi düşürmek için şimdiye kadar hiçbir şey yapmamış olduğumuzu iddia etmek kısır bir yoldur. Bir hükûmet, hatta 70 sene muvaffak olsa 71inci sene muayyen bir mes’elede ve muayyen bir işte muvaffak olmamakla düşmeye mahkûmdur. Hem memleketim için istifadeli hem de politikacılar için kısa yol elimizde bulunan ve yarın önümüze çıkacak olan mes’elelerden, fikir ve tedbir olarak bizden daha iyi çare göstermektedir.

İktidar mevkii öyle bir mahlûktur ki, hergün muvaffakiyet denilen bir gıda ile beslenir.

Bugün size günü mes’eleri ve mevzuu olduğu için yalnız bilhassa şimendifer politikası üzerinde söz söylemek vaziyetinde bulundum. Hükûmetin icraat ve tasavurratına ait her noktada bu kadar şuur ile ve itimadı nefs ile söz söyliyebileceğimize kat’î imanım vardır.

Asyanın büyük şehri, Anadolunun bir mamuresi olan Sıvasa girmeden evvel esaslı bir vazifeni ifa etmek isterim.

Bu hatlar türk işçisinin, türk fennininin çetin ve muzaffer bir imtihanıdır.

Mühendislerimiz ve bütün işçilerimize vatan müteşekkirdir.

Devletimizin reisi olan Büyük Reisicümhurun aziz namını bu büyük eserin önünde minnet ve hürmetle yadetmek vazifemdir. Onun yüksek adını bu politika münakaşaları arasında zikretmemek için çok cebri nefs ettim.

Fakat netice alındıktan sonra uğradığımız tarizleri düşünürseniz yedi senedenberi yürüdüğümüz bu çetin yolun bir hükûmetin takati haricinde kaldığını, yedi senede alınabilen neticelerin hükûmetlerin kifayeti mahsulü olmıyacağını tasavvur edersiniz. Doğru bir istikamette bir milleti

sebat ile yürütebilmek ve ondan böyle muazzam eserler çıkarabilmek ancak büyük devlet reisinin iktidarı dahilinde olabilir.

Bu muazzam eseri Gazinin türk milletine yaptığı sayısız hizmetlerin bir yenisi, bir güzelidir.

- 1. Bu konuda, Türk Sosyal Bilimler Derneği'nce ODTÜ'de 29 Kasım – 1 Aralık 2017 tarihinde düzenlenen 15. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde "Bir Karış Fazla Şimendifer: Başvekil İsmet Paşa'nın 30 Ağustos 1930'da Sivas Demiryolunun Açılış Konuşmasındaki Kritik Ögeler Üzerine Değinmeler…" başlıklı bir bildiri sunmuştum.
- 2. Bu gelişmeler için lütfen bakınız: Serdar Şahinkaya (2019): Bir Hesaplaşma: 1930 Sanayi Kongresi, Öncesi ve Sonrası. Cumhuriyet İktisadında Makas Değişimi. Sömürge Ekonomisinden, Halkçı Ekonomiye. Telgrafhane Yayınları. Ankara. Aralık.
- 3. Bilsay Kuruç (1988): Belgelerle Türkiye İktisat Politikası. 1. Cilt (1929 – 1932). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 569. Ankara.
- 4. Hariciye Vekâleti Matbuat Umumî Müdürlüğü (1930). Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin Sıvas'ta irat buyurdukları nutuk. Yayın No:7. Hariciye Vekâleti Matbaası. Ankara. Yukarıdaki konuşma metni Serdar Şahinkaya tarafından yazım biçimi olduğu gibi korunarak birebir yeniden yazılmıştır.